

Wat socialisten wel en niet kunnen leren van Anseele

Vincent SCHELIENS
historicus, Universiteit
Antwerpen

Een beschouwing naar aanleiding van de publicatie van Eric Bauwens:
Vader Anseele. Edward Anseele (1856-1938), politicus ondernemer, mythe

Wie de figuur van Edward Anseele volgt, vertrekt bij de voorlopers en het ontstaan van de socialistische arbeidersbeweging in België, in Vlaanderen en in het bijzonder in haar bolwerk Gent. Zij of hij zal de ontwikkeling van deze diverse en heterogene beweging gadeslaan en zien hoe de partij vorm krijgt en hoe ze haar eerste overwinningen behaalt. Die situeren zich binnen de lange en harde strijd voor de democratisering van het enkelvoudig stemrecht voor mannen, met onderweg de intrede van socialisten in de parlementen. Noteer terloops dat Anseele – de eerste Vlaamse socialist in het parlement – diende verkozen te worden in Luik, wat de communisten hem in 1925 nadeden om hun algemeen secretaris War Van Overstraeten te laten verkieszen. Met enige provocatieve overdrijving kan worden gezegd dat het Vlaanderen van toen was wat het vandaag opnieuw lijkt te worden: een politieke ‘no-gozone’ voor links. Op het moment dat Anseele verkozen werd, waren de katholieken oppermachtig in Vlaanderen.

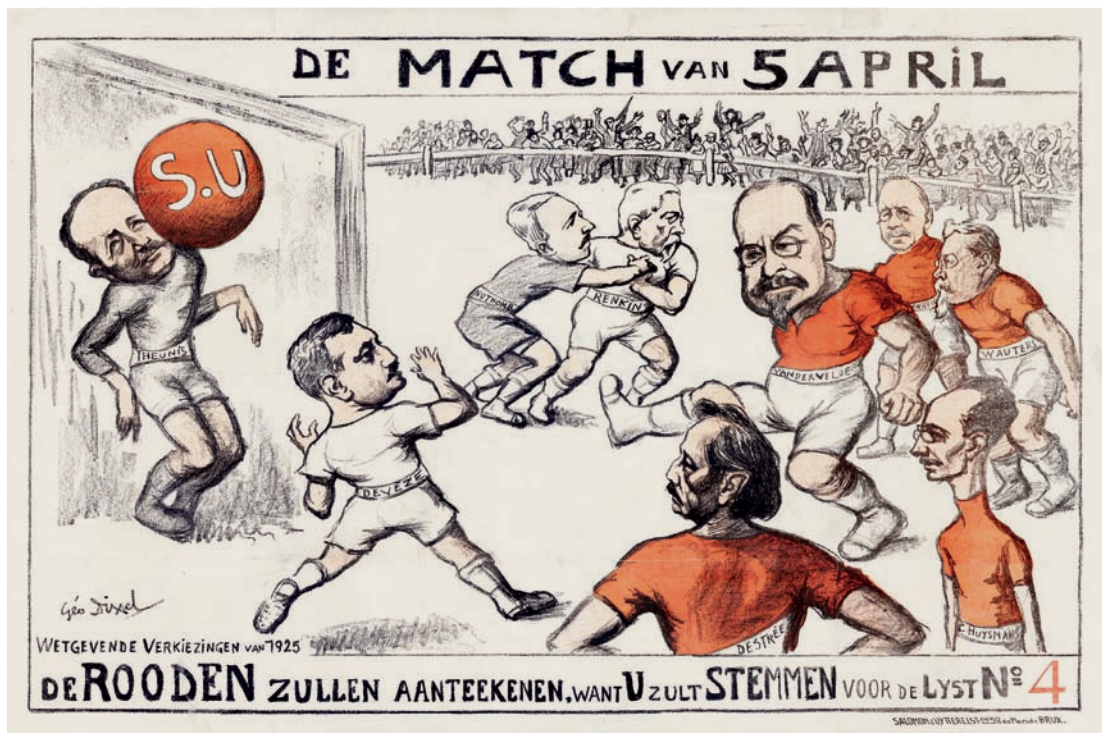
Het blijft een van de merkwaardige historische ‘onrechtvaardigheden’: terwijl vooral de socialisten vchten voor de democratisering van het stemrecht, plukten de katholieken er in Vlaanderen politiek de vruchten van. Vanaf 1884 tot aan de Eerste Wereldoorlog zouden ze onafgebroken met een absolute meerderheid regeren.

De ontwikkeling van de socialistische beweging is dus zeker niet over rozen gegaan, en is evenmin een lineair verhaal waarvan het einde al vanaf het begin vastlag. De so-

cialistische beweging is wel begonnen als een verhaal van de underdog, die tegen de stroom in roeide – af en toe in alliantie met progressieve liberalen – maar die vooral beseftte dat hij louter kon en moest rekenen op de macht van het getal: de numerieke achterban. In de tijden van Anseele was die achterban makkelijker te organiseren dan vandaag. De arbeidersklasse was hoofdzakelijk wit en mannelijk en dus vrij homogeen. Ze was bovendien grotendeels geografisch gegroepeerd en herkenbaar in industriële bolwerken, waarrond ze haar leven diende te organiseren en min of meer gekazerneerd lag. Om het met Marx te zeggen: de voorwaarden vóór de Eerste Wereldoorlog om zowel een ‘*klasse an sich*’ als een ‘*klasse für sich*’ te zijn, waren veel gunstiger dan vandaag.

Hoe anders is het nu. Ten eerste hebben zich ingrijpende sociodemografische verschuivingen voorgedaan. De arbeidersklasse vormt geen homogeen geheel meer: door de massale intrede van vrouwen op de arbeidsmarkt en, op verschillende momenten, door de instroom van vreemde werkkrachten. De maakindustrie, waar de socialistische beweging ‘bastions’ kon vestigen, is binnen een geglobaliseerde economie grotendeels gedelocaliseerd naar de lageloonlanden. De bestuurders zijn, met de woorden van Anseele, misschien even ‘onnuttige personages’ (p. 67) als in zijn tijd, maar alleszins minder herkenbaar.

In een post-fordistisch tijdperk is ook werken vanaf het laatste kwart van de vorige eeuw veranderd: met kleinere units, responsabili-

Affiche van de Belgische Werkliedenpartij voor de parlementsverkiezingen van 1925.
 'Voetballer' Anseele staat achteraan rechts. (Amsab-ISG, Gent)

sering, flexibilisering enzovoort. Deze terminologie is internationaal aan de revolterenden van mei '68 ontstolen en wordt via managers met een vernieuwd discours ingezet tegen de werkende mens. De turbulentie die deze internationale veranderingen met zich meebrachten, hebben velen in de armen gegooid van rattenvangers van Hamelen. Zoals die evoluties de *'klasse an sich'* hebben veranderd, hebben vier decennia van neoliberale recepten en discours ook gevolgen gehad in de hoofden van de potentiële socialistische achterban en hebben ze de *'klasse für sich'* vrijwel vernietigd.

Gelinkt aan die 'objectieve' veranderingen en evoluties waren er in de tijd van Anseele ook 'subjectieve' – laat ons zeggen semizelfgekozen – omstandigheden die het makkelijker maakten om toen het socialisme uit te dragen. De strategie was min of meer uitgesproken en ook min of meer duidelijk. De leiders waren producten van een beweging met een representatief en uitermate herkenbaar afgelegd traject. Eric Bauwens schrijft over 'charismatisch leiderschap', iets waarvan

vandaag menig spindoctor denkt dat dit in communicatietrainingen kan worden aangeleerd. Even herkenbaar was de overkant, de opponent, toen nog de vijand genoemd. Er heerste antagonisme. De opponenten mochten gerust 'onnuttige personages' genoemd worden. Geen socialist die er vandaag aan denkt die woordenschat boven te halen om er *'the powers that be'* mee te bestempelen. Tenzij op Waregem Koerse of tijdens het Te Deum op 21 juli – het Tomorrowland van de Belgische monarchie – dragen ze ook geen hoge hoeden meer.

Anders dan in Zuid-Europa werd in ons land, ondanks de aanvankelijke sterke anarchistische invloeden, gekozen voor een ronduit reformistische strategie. Het is al vaker gezegd en geschreven, vooral door Marcel Liebman in zijn tweedelige werk *Les socialistes belges* over de periode van 1885 tot 1914 en door André Mommen in *De Belgische werkliedenpartij 1880-1914*: de Belgische Werkliedenpartij (BWP) is nooit revolutionair geweest. De partij heeft de verwezen-

lijking van het socialisme nooit opgevat als een radicale breuk, maar als een geleidelijke institutionele verovering en overname, met de Duitse Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) als grote voorbeeld.

Het nam niet weg dat er wel degelijk een kompas bestond. En, zo mogelijk nog belangrijker, dat er een 'verwachtingshorizon' werd gecreëerd. Ook al was de praktijk er niet naar, de idee dat de kapitalistische maatschappijordening moest overstegen worden, was een evidentie in de toenmalige socialistische beweging. De concrete eisen hadden elk een plaats in een breder programma en – minstens op papier – in een politieke strategie. Er was indertijd geen socialistische partij zonder 'minimum'- en 'maximumprogramma'. Is het die draad die de socialisten verloren zijn door de grote 'objectieve' wijzigingen en de 'subjectieve' eigen keuzes?

Vrijwel specifiek aan de ontwikkeling van dat Vlaamse socialisme onder Anseele was de uitbouw van een zuil, hoofdzakelijk gebaseerd op de coöperatie: het Gentse model, zoals beschreven door Hendrik Defoort in *Werklieden, bemint uw profijt. De Belgische sociaaldemocratie in Europa*. In zijn boek beschrijft Eric Bauwens het als volgt: 'Van een eenvoudige coöperatieve bakkerij in de ondergelopen kelder van een Gents café maakte Anseele op een kwarteeuw tijd een industrieel imperium: de Samenwerkende Maatschappij Vooruit met zijn eigen winkel, warenhuizen, apotheken, fabrieken, vissersvloot en bank.' (p. 103)

Dit brengt me meteen tot een volgend punt. Materieel heeft die keuze, waarvan Anseele de belichaming was, de beweging geen windeieren gelegd. Anseele sloeg nogal wat buitenlandse kameraden met verstomming door te stellen dat je de kapitalisten met hun eigen middelen moest verslaan. De opbrengsten van de coöperatie financierden het syndicale en politieke werk, de publicaties enzovoort. Dit leidde er mee toe dat het Gentse model school maakte, in andere

Belgische steden én in het buitenland. Maar het heeft onmiskenbaar de integratie van die beweging in het kapitalisme en in de staat vergemakkelijkt en versneld. De consolidatie en verdere uitbouw van het 'imperium' werd een stimulans om de hele beweging nauwer met de Belgische natiestaat te identificeren. Dit maakte dat de socialisten op een cruciaal moment, in de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog, hun standpunt konden baseren op een keuze die ze zowat een decennium eerder gemaakt hadden: aan de zijde van de Belgische staat tegen de voormalige kameraden van de SPD, die in Duitsland dezelfde conclusie getrokken had.

Het is fascinerend hoe de socialisten enerzijds gedwongen waren een tegenbeweging met een eigen subcultuur uit te bouwen en anderzijds politiek bewust mikten op integratie in de burgerlijke staat. Alleen al de uitdagingen én de spanning rond deze strategie-op-twee-benen – complementair en contradictorisch – zou een mooie onderzoeksvraag vormen voor een volwaardige geschiedenis van de socialistische beweging in deze en andere contreien.

Verrassend genoeg is dat debat ook vandaag erg actueel. Overal in Europa zien we mensen die zich afkeren van de politiek *sensu stricto*, het politieke 'bedrijf', en die ook nadrukkelijk afzien van een strategie van politieke machtsverwerving. In plaats daarvan kiezen ze voor de opbouw-van-onderop van tal van coöperatief-achtige initiatieven die in de productiemethodes en in de omgangsvormen een soort van voorafspiegeling vormen van een alternatief maatschappijmodel zonder uitbuiting of onderdrukking. De aanwending van moderne technologieën, 3D-print enzovoort maakt dat een aantal auteurs, zoals Paul Mason met zijn *Postcapitalism*, luidop gaan dromen van een 'Aufhebung' van het kapitalisme. Deze *commons*-revival drukt de wens uit om de wereld doortastend te veranderen zonder de politieke macht te veroveren.

Noteer hoezeer de Anseele-gedachte actu-

eel en populair kan worden, maar ook hoe er zich twee fundamentele breuken met de Anseele-strategie voordoen: deze mensen doen niet 'zoals de kapitalisten' én ze wenden zich definitief van de politieke machtsvraag af.

Pragmatisme was Anseeles handelsmerk en als hij een groot *influencer* is geweest, is het wel op dat vlak. Hij kan representatief genoemd worden voor het socialisme in dit land omdat hij er zowel de sterke als de zwakke punten van belichaamde. Sterk was een krachtig en bij momenten efficiënt reformisme dat op cruciale momenten tot overmoed zou leiden. Een ongeluk komt gezegd nooit alleen en voor Anseele was dat het faillissement van de Bank van de Arbeid in 1934. Dat viel weliswaar binnen een internationale trend, maar was ook het gevolg van administratief mismeesteren – socialisten en ondernemerschap, het blijft een linke combinatie. Het ondernemerschap, dat bij Anseele deel uitmaakte van het militantisme, zou later voor menig socialistisch leider als een soort 'beloning' voor het militantisme via de draaideuren van de politiek een mooie tweede carrière richting bedrijfsleven inluiden.

Daartegenover stond een grote ideologische zwakte en veronachtzaming waardoor de ideologische impact van concrete maatregelen of een concreet beleid vaak slecht ingeschat werden. Neem bijvoorbeeld de privatisering van de spoorwegen met de oprichting van de NMBS door de regering-Jaspar I in 1926. Privatisering was en is een uitermate slecht idee met ideologisch desastreuze gevolgen. Ze geeft immers de boodschap dat iets pas werkt als sommigen er winst kunnen uit puren. Kenmerkend voor Anseele, die toen minister van Spoorwegen, Posterijen en Telegrafie was, is dat hij 'daar niet voor was', maar de privatisering toch doorvoerde onder het later oh zo vaak weerkerende, motto: 'We doen het toch, maar in naam van 'het minste kwaad', het *'lesser evil'*. Zonder ons gebeurt het toch en zou het erger zijn.' Een organisatie wint zo misschien in de onmiddellijke toe-

komst, maar ondergraaft op langere termijn de fundamenten waarop ze steunt.

Nogal stout schrijft Eric Bauwens in de openingszin van zijn boek dat de redevoweringen op de Gentse 1 meiviering vandaag 'iets meelijwekkends' hebben. Het socialisme in het algemeen en het Gentse en het Antwerpse in het bijzonder hebben glorieuze momenten gekend, maar de afgelopen jaren zijn die, om het met een joekel van een understatement te formuleren, schaarser geworden. Wat is er van het socialisme geworden, in Gent, Vlaanderen, België, Europa? Het is een belangrijke vraag die iedereen moet bezighouden die zich bekommert om het lot van de mensen. Vlaanderen kent zijn collaborateurs, maar het kent zijn verzetmensen niet. Vlaanderen kent evenmin de mensen die vooroplepen in de strijd voor wat we vandaag sociale rechten en democratische vrijheden noemen, zaken die nooit verworven zijn. En omdat ze niet verworven zijn, moeten we kijken naar het verleden: Wie probeerde wat? Waarom is iets mislukt? Waarom is het de mist ingegaan? Vlaanderen kent Anseele niet meer en dat moet veranderen.

De 'vader' die heenging als tachtiger en 'oude moeial' ondernam ooit een poging om een roman te schrijven. Die eindigde als volgt: 'Wij vervullen een schone roeping: de mensheid verlossen van de rampen die haar teisteren, de mensen goed en gelukkig maken.'

Dit essay is een licht herwerkte versie van de voordracht die ik gaf bij de voorstelling van de biografie op 17 september 2019 in Kunstencentrum Vooruit.

Eric BAUWENS
**Vader Anseele:
Edward Anseele, politicus,
ondernemer, mythe,**

Antwerpen: Uitgeverij
Vrijdag, 2019, 336 p.

